

ČTENÁŘSTVÍ NA SOBOTECKU V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ – ČTENÁŘI, MAJITELÉ KNIH A KNIHOVEN

Karol Bílek (Praha)

Reading in the Sobotka Area in the First Half of the 19th Century – Readers, Book and Library Owners

Abstract: The article provides information on the cultural life of the small town of Sobotka near Jičín and its surroundings during the National Revival. In its short introduction, it presents its main cultural activities from the 14th century while focusing on significant figures of the end of the 18th century and the first half of the 19th century: the burgher Raymund Šolc and the priests Antonín Marek, František Vetešník and Damián Šimůnek. It draws particular attention to their libraries and the spread of Czech books. It also mentions other important inhabitants of the town, such as the saleswoman Barbora Pavienská or the shoemaker Josef Novák.

Keywords: Sobotka area – National Revival – patriotism – libraries – reading

Problematika dějin čtenářství je z hlediska výzkumných metod velmi širokým polem, v němž je přibývání poznatků v jednotlivých tématech značně nerovnoměrné. V zásadě kolísá mezi prokazatelnými zjištěními na základě historických faktů a mezi hypotézami odvozenými z širších kulturních souvislostí příslušného historického období. Je to způsobeno dochováním, či naopak absencí historických přímých a nepřímých pramenů.

Zvolíme-li výzkumný přístup k vývoji čtenářství založený na analýze knihovních celků a popisu jejich provenienčních diachronních a synchronních vazeb do konce 19. století, zřetelně vyvstane, na území českých zemí, převaha znalostí o knihovnách aristokratických majitelů, církevních korporací i jednotlivců, univerzity a významných vzdělanců. Od šedesátých let 19. století pak významně posiluje provenience občanských sdružení, uměleckých a vědeckých individualit, veřejných autorit měšťanského původu. Výmluvně to ilustruje mapa knižních celků databáze Provenio.¹

Zásadní metodologický problém výzkumu čtenářství odvozeného z dochovaných knihovních celků a jejich torz tak spočívá v obtížné sledovatelnosti čtenářského chování a návyků statusově a sociálně nižších nebo periferních skupin, jejichž knihovny se nedochovaly a o jejichž čtenářském vkusu a zálibách se dochovalo minimum sekundárních svědectví: zmínky v korespondenci, deníkové záznamy o četbě atp. Tvůrci těchto knihoven nedisponovali významným postavením, výkonem, přínáležitostí k preferovanému stavu apod. Jejich knihovny většinou nebyly z tohoto důvodu „chráněny“ nad časový rámec jednoho života, pojetí historické paměti s nimi nepočítala jako s důležitými, jejich archivní a knihovní pozůstalosti nebyly nikdy v akvizičním hledáčku knihoven a archivů. Je pravda, že podobný osud stíhal i významnější měšťanské knihovny od ra-

ného novověku, ale o těchto se zpravidla svědectví dochovalo alespoň v podobě pozůstalostních inventářů. Čtenářský proces (obsah, forma, zvyky, recepce, distribuce čtiva) těchto „bezejmenných“ se tak většinou musí odvozovat z nepřímých ukazatelů koloritu prostředí (demografické a sociologické, legislativní, hospodářské, politické), nebo z kvantity, kvality tištěné produkce, archivní dokumentace soukromé povahy, dokumentace úřední povahy (policejní hlášení, záznamy o náladách obyvatelstva...).

Zmíněná provenienční mapa knihovních celků tedy vypovídá jen o tom, co se dochovalo ve fyzické formě nebo alespoň v podobě dobového svědeckého záznamu. Z geografického pohledu konstruuje naši představu o kulturních centrech skupinové nebo individuální koncentrace statusové významnosti, ale nevyčteme z ní sociálně průřezovou historickou skutečnost, z jejíž nejnižší sociální vrstvy může ještě vyvstat občasná připomínka déle působícího písmáka nebo učitele. Ale sedláka odebírajícího od padesátých let 19. století brožurky Matice rolnické, jeho syna rozšiřujícího skromnou knihovničku svého otce o svazky *Světozoru* a jeho syna přidávajícího Ottovu *Lacinou knihovnu národní ...*, tyto čtenářské typy připomínané jejich knihovními celky v našich paměťových institucích nenajdeme.

Přesto má smysl strukturovat výzkum čtenářství podle regionálního a lokálního, ovšem s vědomím, že výsledky budou sociálně nereprezentativní. Při své celoživotní práci věnované regionálním dějinám se autor tohoto článku setkal s množstvím archivních a knihovních materiálů, v nichž často jen drobné zmínky vedly ke konstrukci představy o čtenářství na Sobotecku. Proto si je velmi dobře vědom toho, že zde předkládá případovou studii, která výše uvedené metodické limity promítá

¹ Pro více informací srov. <http://provenio.net/places-history/>.

do charakteristiky regionálního čtenářství. I tak by měl být regionální přístup k výzkumu čtenářství intenzivněji následován, a to jako protiváha kulturně exponovanějších velkých lokalit, jejichž dochovaná historická paměť je mnohem lépe dokumentovaná. Tím je míněna především Praha.

Sobotka je malé město v Českém ráji s přibližně 2 500 obyvateli, proslavené zvláště svou dlouholetou kulturní tradicí. Již roku 1382 je zde doložena škola a její *rektor scholarum* Vít Mužák. Za husitských válek se na blízkou katolickou Kost uchýlil žerčický farář Ondřej Figuli, aby tu v bezpečí u katolických Hasenburků přepisoval, překládal, a dokonce ilustroval části bible. Je to nejstarší literární památka vzniklá na území Českého ráje.²

Z konce 16. století je zachováno půvabné veršované skládání měšťana Simeona Bašteckého v úvodu cechovní knihy cechu mlynářů, pekařů a perníkářů. Ve stejné době za vlády Lobkoviců se začaly vést městské knihy, roku 1596 byl dostavěn mohutný chrám sv. Máří Magdaleny, obdarovaný nádhernou monstrancí, vzniklo literátské Bratrstvo sv. Kříže, které dostalo roku 1613 krásný iluminovaný graduál. Sobotečtí si ho velmi cenili, dokonce se v něm zachoval i obrázek mistra Jana Husa na hranici a na předešlý zápis kostelníka Jana Sobotky o ukradení monstrance švédskými vojáky a jejím vykoupení roku 1639.³

Kromě tohoto foliantu zaznamenáváme kolem roku 1600 i zprávu o existenci první knihovny na Sobotecku. Měl ji na faře v Markvarticích tamní katolický farář, Polák Jakub Jagelius, u něhož žil pozdější mučedník pro víru, jeho synovec Matyáš Burnatius (1584–1629), zavražděný při misií u Libuně. Bohuslav Balbín (1621–1688) píše, že Jagelius svou knihovnu odkázal jičínské jezuitské koleji. O jejím složení nemáme zprávy.

Nějaká knihovna pravděpodobně vznikla v polovině 17. století i na soboteckém děkanství, snad za děkana Jana Ignáce Šumy z Vlastislavi (†1708), literáta obdařeného titulem *poeta laureatus*. Rovněž kostecká vrchnost, po Čemínech Netoličtí z Eisenberka a jejich nástupci, budovala systematicky svou knihovnu, posléze definitivně umístěnou na zámku ve Vlčím Poli. Popsal ji důkladně dr. Bohumír Lifka.⁴ Předpokládáme i existenci nějaké menší knihovny na zámku v Mladějově u Pabstmannů, kam ke své dceři jezdil František Josef Gerstner (1756–1832), vlastník bohaté knihovny v pražském bydlíšti.⁵ A snad i na zámku v Domousnicích, kde se ovšem majitelé často střídali. O farních knihovnách na Sobotecku nemáme mnoho údajů,⁶ do konce 18. století nevíme ani o soukromých knihovnách; v několika pozůstalostech se píše pouze o sbírkách not.

Jedinou výjimkou je Raymund Šolc (1740–1819). Synek ze sobotecké soukenické rodiny, který studoval na gymnáziu v Jičíně a v Křešově, nakonec však musel převzít rodové řemeslo, láska ke knihám a ke vzdělání ho ale neopustila. V Sobotce se stal jedním z nejváženějších občanů, zastával mj.

funkce kontribučního a nezkoušeného radního. Když město vedlo spor s kosteckou vrchností a potřebovalo mít v pořádku své písemnosti, byl právě on pověřen uspořádáním městského archivu. Svěřený úkol zvládl výborně, využil i svých znalostí němčiny a latiny, písemnosti shromáždil, rozřídil a roku 1787 sepsal objemné *Inventarium aneb sepsání archivu při magistrátu města Sobotky se vynacházející*. Nejstarší část archivu města je podle něho uspořádána dodnes, uložena je ve Státním okresním archivu v Jičíně.

Tento písmák měl ale také další zálibu: opisoval si staré české knihy nebo si z nich vypisoval vše, co ho zajímalo. Zachovaly se např. opisy děl *Vejtah světa* (1787) a *Kronika světa* (1794), uložené rovněž ve Státním okresním archivu v Jičíně. Měl jistě velký vliv na další generace rodu, z nichž vynikl zvláště jeho vnuk Alois Šolc (1811–1884), pozdější sobotecký purkmistr, a pravnuk Jindřich Šolc (1841–1916), budoucí starosta hlavního města Prahy.⁷

Samozřejmě musíme vzít v úvahu, že vztah ke knihám a k četbě nebyl u většiny lidí pěstován a ani škola zde moc nepomohla. I na vesnicích však existovaly výjimky, např. někteří rychtáři byli písmáci a zaznamenávali paměťhodné události do sousedských obecních knih (Jan Šolc v Libošovicích, Josef Tomášů /*1780/ v Markvarticích – oba nacházíme i mezi předplatiteli Šnajdrova *Okusu v básněni českém* r. 1830). Ovšem přes snahy státu nedůsledně prosazované většinou úřadů také kupodivu přetrvávala značná negramotnost. Stačí nahlédnout, kolik křížků místo podpisů je v matrikách a v gruntovních knihách. A tak si mezi lid nacházely ve větší míře cestu jen tištěné kramářské písně.

O měšťanských a vesnických čtenářích a bibliofilch v Sobotce a okolí v té době zprávy nemáme, musíme se tedy obrátit k místním vzdělancům: na fary a do škol. Zde skutečně najdeme několik vynikajících osobností. Především to jsou dlouholetý farář a děkan v Libuni, vikář turnovského vikariátu, „libušský jemnostpán“ P. Antonín Marek (1785–1877) a jeho druh, markvartický farář a sobotecký děkan P. František Matějovič Vetešník (1784–1850). Oba odchovanci litoměřického semináře a celoživotní přátelé a spolupracovníci Josefa Jungmanna (1773–1847) měli velký vliv na své okolí. Byli rusofilové, což jim ale nebránilo pomáhat prchajícím polským povstalcům, byli spisovatelé a překladatelé, přísně dbali na úroveň škol a vzdělávání učitelů, oba měli rozsáhlé knihovny. Marek ji opatroval na libušské faře, později byla převezena do turnovského muzea, kde je dodnes. Popsal ji historik Josef Vítězslav Šimák (1870–1941).⁸ Šimákův soupis odhalil její vrstvy, neboť ji začali budovat již Markovi předchůdci Mauricius Max (†1797) a Karel Mainhart Jelínek (1765–1823). Základy Vetešnickovy knihovny vznikaly za jeho působení v Markvarticích, od roku 1838 měla v Sobotce vyhrazenou jednu místnost v kostelní věži za varhanami. Byla však veřejnosti nepřístupná. Po Vetešnickově smrti příznivý osud neměla, jsou zprávy, že koncem 19. století byla rozkrádána. Její zbytky byly odvezeny do

² Údaje k historickému úvodu článku viz ČERNÝ 1882; SAKAŘ 1911–1918; BÍLEK et al. 2008–2013; BÍLEK 1911–1918; BÍLEK et al 2015.

³ BRODSKÝ – ŠUMOVÁ 2017, s. 69–72, zde i další literatura.

⁴ LIFKA 1957.

⁵ EDERER 1961.

⁶ VAVROUŠKOVÁ 1959.

⁷ ŠOLC 1906; BÍLEK et al. 2015.

⁸ JAKUBEC 1896; ŠIMÁK 1929; PLCH 1960.

biskupské knihovny v Litoměřicích. Inventář knihovny je zachován;⁹ o její rekonstrukci se snaží v poslední době doc. Jana Oppeltová a archivář Mgr. Martin Barus. Obě tyto knihovny jsou popsány, není tedy nutné opakovat známá fakta. Menší knihovny byly i na dalších farách, většinou se však nedochovaly a jejich obsah neznáme.

Zřejmě pěknou knihovnu měl i kaplan Damián Šimůnek (1810–1895), ale shořela mu při požáru fary v jeho posledním působišti v Choustníku. Na jeho třiatřicetileté působení v Sobotce vzpomíná řada jeho žáků. Uveďme alespoň slova MUDr. Hynka Pelce (1844–1915), vrchního zdravotního fyzika Království českého: „*Páter Šimůnek měl i velkou sbírku českých knih, jež svým zamilovaným žákům půjčoval, a to knihy vlastní i spisy z bibliotéky pozůstalé po zasloužilém vlastenci a děkanu soboteckém P. Vetešníkovi, důvěrném příteli Jungmanna, Marka a Šíra. Zbytky této velké knihovny chovaly se za doby mého ministrování v kostelní věži v několika dřevěných bednách. Byly tu shromážděny první plody krásné literatury české a nejlepší díla v ruském jazyku na počátku minulého století vydaná. Občas vzal mne pan páter s sebou, a tu jsme celé hodiny přerovnávali tyto památné knihy. Byly to spisy starších literátů českých a pak povídky historické.*“¹⁰

Šimůnkovu knihovnu znala i panna Barbora Pavienská (*1827). O ní nám vypráví Josef Ladislav Turnovský (1838–1901) ve své vzpomínkové knize *Paměti starého vlastence*: „*Na děkanství, k lidomilnému panu kaplanovi, docházela Baruška aspoň jednou v týdnu a odnášela si domů vždy něco nového, co ještě v městě nikdo nebyl četl.*“¹¹

Knihovnu měl i zkoušený radní a pozdější sobotecký notář Matěj Dušek (1786–1859). I on své knihy půjčoval, ale pouze vyvolené společnosti. „*(...) nejpilnější čtenářka panna Baruška nebyla by se odvážila vkročití přes práh domu,*“ upozorňuje Turnovský.

Nakolik se budování vlastních knihoven věnovali další místní vzdělanci, není známo. O rodině Šolcové jsme se již zmínili. Městský úředník Franz Steinbrenner (1779–1852) psal německy a mezerovitě městskou kroniku, zda měl knihy, nevíme. Stejně tak nevíme nic o knihovnách učitelů Františka Kendíka (1795–1874), Josefa Dolenského (1803–1856) a Matěje Balcara (1816–1878; Balcar je autorem zajímavých rukopisných pamětí *Utrpení učitelského pomocníka*), lékařů Jana Sokola (1783–1858) a Františka Ptáčníka (1816–1893), lékárníka Antonína Fierlingera (1784–1842) a jeho syna Antonína Fierlingera ml. (1812–1893), poštmistra Josefa Svobody st. (1811–1882), truhláře Jana Dvorského (1803–1872) nebo kosteckých vrchnostenských úředníků. Je to škoda, neboť většina z nich vztah ke kultuře a společenskému životu měla – např. víme, že v Sobotce, v Dolním Bousově a na Kosti se hrálo ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století ochotnické divadlo, že většina z nich posílala své syny na studie. Někteří studenti si pak přivydělávali kondicemi nebo vychovatelstvím v zámožných měšťanských nebo i šlechtických rodinách a tam měli přístup k jejich knihovnám. Známý je v tomto směru Michal Čákr (1824–1891), syn soboteckého mydláře, vychovatel mla-

dého Josefa Václava Friče (1829–1890), s nímž trávil roku 1843 část prázdnin v Sobotce. Frič o tom zajímavě píše ve svých *Pamětech*.¹²

O vzniku soukromých knihoven se dovídáme těžko a náhodně, i když jistě existovaly. Jejich stopy musíme hledat nejrůznějšími způsoby. Řadu krajských jmen najdeme otištěných mezi zájemci a předplatiteli různých českých knih. Tyto seznamy však nelze pro naše účely přeceňovat. Například dvoudílný *Okus v básnění českém* Karla Sudimíra Šnajdra (1766–1835), vydaný v letech 1823 a 1830 u J. H. Pospíšila v Hradci Králové, jich má desítky. První díl si předplatilo mj. 14 soboteckých měšťanů (mezi nimi Michal Čákr, Matěj Dušek, Jan Dvorský, Antonín Fierlinger a František Kendík) včetně 4 kosteckých úředníků a 4 zájemců z okolí. Počet předplatitelů 2. dílu ze Sobotecka se blíží třiceti, z toho 4 nejmenovaní sobotečtí měšťané, 8 rychtářů z okolních vesnic a 10 kosteckých úředníků. Nenacházíme mezi nimi Antonína Marka ani Františka Vetešníka – ti snad měli české knihy objednané prostřednictvím jičínského tiskaře a knihkupce Františka Kastránka (1790–1872). V každém případě nelze z těchto předplatitelských seznamů vyvozovat obecnější závěry.¹³

Několik krajanů bylo členy Matice české a odebírali *Časopis českého muzea* (mj. získal P. Antonín Marek za odběratele několik hruboskalských a kosteckých panských úředníků) a další česká periodika. Ti všichni pravděpodobně měli doma alespoň malou knihovničku.

Jistě krásné knihovny měli od studentských let Jindřich Šolc nebo František Dvorský (1839–1907). Jejich jména ještě jako studentů nacházíme tištěná např. na obálkách *Památek archeologických a místopisných* mezi abonenty od počátku vydávání časopisu. Další krajané po vystudování působili jinde a také jejich knihovny byly známé. Příkladem je bibliotéka faráře Jana Zykla v Bechlíně.

Venkovští faráři byli rozdílní. Mnozí z nich byli členy Matice české, odebírali české knihy a časopisy (např. P. Josef Frencl /1794–1832/ na zapadlém Všeborsku nebo P. Jan Šolc /1801–1874/ na Vyskří), našli si cestu k šíření osvěty mezi lidem. Řítonický lokalista P. Josef Černý (1805–1882) sděloval 23. dubna 1848 Karlu Aloisu Vinařickému (1803–1869): „*Jakmile se konstituce prohlásila, počal jsem všelikými prostředky národního ducha mezi osadníky svými buditi. K mému slovu brali si noviny Květy, Posla etc. To poněkud působilo, ne však dle žádosti. Lid z tvrdého spánku probuzený opět dřímáti počínal. Šel jsem tedy po vesnicích a u příležitosti noviny jsem osadníkům čítal a vysvětloval. Kde jsem se okázal, byla celá obec pohromadě, okolo mne a žádostivě poslouchala. To působilo. Nyní shromažďuji lid každou neděli a svátek odpoledne po požehnání ve škole. Vyzval jsem je k tomu rychtáři. Škola jest plná mladými i staršími z mí i z cizí osady. Čtu jim noviny a vysvětluji; čtu zvláště, co pro lid se hodí a národnost budí.*“¹⁴ Naopak markvartický farář a pozdější sobotecký děkan Jan Palánek (1793–1882) odsuzoval ve farní pamětnici články „*(...) z novin tak zvaných Národních, vedených jistým K. Havlíčkem, lidu obecnému pochlebující (...)*“¹⁵

⁹ KUCHAR 1927; PÍCEK 1942; MACOUNOVÁ 1948; LINKOVÁ 1983; DĚDEČKOVÁ 2010.

¹⁰ PELC 1906.

¹¹ TURNOVSKÝ 1900, s. 6.

¹² FRIČ 1957–1963; BÍLEK et al. 2008–2013, s. 153.

¹³ ŠNAJDR 1823, 1830.

¹⁴ VINAŘICKÝ 1903–1925; BÍLEK 2014, s. 21.

¹⁵ BÍLEK et al. 2008–2013, s. 161.

Ale časy se pomalu měnily, velký vliv měl rok 1848 a zrušení roboty.¹⁶ Když přišlo do Sobotky první číslo *Národních novin* a dostalo se k Turnovským do hospody, „sám pan učitel Dolenský navrhl, abych občanům noviny hlasitě přečetl. (...) Rolníci mne postavili na stolici, rozestavili se kolem a já četl proslov, podepsaný literami H. B. (Havel Borovský). (...) O každém přečteném článku rolníci rozumovali. (...) Také další mnohá čísla *Národních novin* jsem předčítával, avšak často mne vystřídal učitel Dolenský, někdy tesařský mistr Havlík ze vsi Přepěř.“¹⁷

Také na prástkách a jiných sešlostech se někdy místo vyprávění a vzpomínání předčítaly knížky lidového čtení nebo noviny. Velmi zajímavá fakta o čtenářství v Sobotce uvádí Josef Ladislav Turnovský v *Pamětech starého vlastence*. Hned první kapitola se jmenuje Čtenářství v rodišti: „U krámce sedávala panna Baruška, prodavačka housek, dívka plná života. Dychtivě upírala zraky v knihu, již tu mívala na klíně rozloženu. Baruška byla čtenářkou v městě i v celém okolí známou. (...) V rodinách spřátelených za dlouhých večerů zimních předčítávala. (...) Docházela také k nám. (...) Sousedky, co k nám v zimě chodily peří drát, s utajeným dechem poslouchaly. (...) Časem nestačila naše sednice, aby se v ní posluchačstvo mohlo pohodlně usadit, i bylo mnohým blíže dveří státí (...).“

A čítalo se nejen u nás, ale i v jiných rodinách. Znenáhla čtenářů i čtenářek přibývalo a spotřeba knih rostla. Pan radní a pan páter neměli knih už tolik, aby mohli činiti zadosť; sousedé počali si knihy sami zjednávat. *Dvorských Rozárka, starší panna, která dívky punčochy plést a prádlo sešívat učila, po příkladu panny Barušky zavedla čtení mezi začkami, z nichž vždy jedna při práci ostatních předčítala. A mydlářovic Márinka s kamarádkou Annou kantorovou neměly dosti na knížkách, nýbrž vyžádaly si u pana kaplana, aby jim opatřil časopis Květy. (...) Panna Baruška nebyla ovšem z posledních, kdo si Květy opatřili.*¹⁸

Za připomenutí stojí ještě jedna příhoda, rovněž zaznamenaná Turnovským. František Dvorský si totiž na gymnáziu v Mladé Boleslavi opsal Havlíčkovy *Epištoly kutnohorské* a opis věnoval i Turnovskému. Ten pořídil další opisy a jeden donesl také na děkanství P. Damiánu Šimůnkovi. Kaplan ho však k jeho překvapení odmítl přijmout. Údiv však trval jen chvíli, než Šimůnek přešel místnost a ze šuplíku psacího stolu vytáhl svůj již opsaný exemplář.¹⁹

Pro úplnost musíme zmínit ještě jednu soboteckou knihovnu té doby. Pořídil si ji švec Josef Novák, zvaný pro drobnou postavu Nováček, ale jak Hynek Pelc vzpomíná, „jeho knihy byly většinou loupežné události a krvavé historie, jež se nám záhy zprotily.“ Ale právě tuto Pelcovu vzpomínku můžeme našťastí konfrontovat se dvěma fejetony Ferdinanda Mačenky (1872–1938), který v nich využil vzpomínky své matky Františky, rozené Mendlíkové (1854–1942). Prvý byl otištěn v *Mladoboleslavských listech* 1910, druhý v *Národní politice* 1929. Oba se shodují v základních údajích o mistrovi a jeho soukromé knihovně, z níž za malý poplatek půjčoval knihy spoluobčanům. Mačenka v roce 1910 píše: „Svůj poklad měl v ,ob-

jemné skříni', děvčátko při první návštěvě vyzkoušel ze čtení a sdělil mu: *Větší knihy půjčuji za dva krejcar, menší za krejcar*“. Paní Mačenková si dále vybavila: „Mistr poučil mne ještě, jak mám si vésti při četbě, při obracení listův a při ukládání knihy, aby se neporušila – a pak mne milostivě propustil.“ Vzpomínka končí: „Z mé mysli nevyjmí již asi nikdy zajímavý obraz jeho výrazné, oduševnělé tváře a představa o krásné, bohaté jeho knihovně.“²⁰

Po dvaceti letech je Mačenkův druhý fejeton již více beletrizovaný. Základní charakteristika je stejná: „Svoji bohatou knihovnu umístil ve své pracovně tak, aby upoutala ihned oko příchozího.“ Jméno čtenáře, název knihy a poplatek si psal „do jakéhosi notesu“.

Maminka vzpomíná: „Když jsem otevřela dveře jeho dílny, padl mi ihned do oka jeho stojan s knihami. Půjčoval knihy ochotně za malý poplatek – malé po krejcaru, větší po dvou – a z peněz takto získaných kupoval knihy nové.“ Nově přidává obsah knihovny: „V jeho knihovně byly knihy pro každého: dojemné povídky pro zamilované i trpící duše, vážná díla pro hloubavé myslitele i drobné knižečky s pohádkami pro děti.“ První návštěvu zde však paní Mačenková prostřednictvím syna líčí s literární zápletkou: děvčátko nemělo krejcar, tak natrhlo heřmánek a chtělo jej prodat lékárníkovi – když ten se dozvěděl účel nabídky, dal mu krejcar a u ševce se přimluvil, aby malé čtenářce půjčoval knihy zdarma.²¹ Zastavili jsme se u tohoto amatérského knihovníka déle, neboť bylo třeba poukázat i na nebezpečí orální historie – není možno věřit doslova každé vzpomínce.

Brzy potom, roku 1862 byla založena Občanská beseda, zřídila si i knihovnu, jenže z ní si mohli půjčovat jen členové spolku. Obsah knihovny není znám.

Velkou a rostoucí oblibu měly po polovině 19. století také vlastenecké besedy a ochotnické divadlo. O ně se i na vesnicích zasloužili hlavně studenti, např. budoucí profesor Josef Novák (1846–1917) v Libošovicích či budoucí lékař František Šimek (1840–1907) v Markvarticích. Samozřejmě se již od druhé čtvrtiny 19. století (s přestávkami) hrálo i v Sobotce a v Dolním Bousově. Všude obvykle ve prospěch místní školy, na pohořelé, na obecní chudé, ale i na založení obecní knihovny. Každou hru musel schválit okresní úřad a máme např. zprávu, že sobotecký pan okresní Karel Viererbl (*1810) nepovolil hrát ve prospěch stavby Národního divadla.²²

V roce 1857 určili pro vznik městské knihovny výnos z akademie i sobotečtí studenti. Pro tento účel jim několik knih zaslal darem i Václav Hanka (1791–1861), s nímž budoucí básník Václav Šolc (1838–1871), jeho bratranec, již zmíněný Jindřich Šolc, a budoucí ředitel Zemského archivu František Dvorský navázali styk, když zkoumali stáří soboteckého graduálu.²³

Tvárnost čtenářství na Sobotecku následujících desetiletí druhé poloviny 19. století, poznamenaných obecnou modernizační společností, již získávala nové rysy vyjadřující výrazné proměny životního stylu. Organizační a metodické posuny školní výchovy, ideologicky motivované akcenty obecné lidové výchovy a spolkového knihovnictví, politické stranictví proni-

¹⁶ PROKOP 1973.

¹⁷ TURNOVSKÝ 1900, s. 105–106.

¹⁸ Tamtéž, s. 6–8. Jde o Marii Čakrtovou a Annu Kendíkovou a samozřejmě o kaplana D. Šimůnka.

¹⁹ KOČÍ 1968.

²⁰ MAČENKA 1910.

²¹ MAČENKA 1929.

²² BÍLEK 2013, s. 72.

²³ BÍLEK 2010, s. 13; VLACH.

kající do soukromého života, hledání náplně volného času, zvětšující se solventnost čtenářů – odběratelů na knižním trhu, technologický pokrok, ženská emancipace, profesionalizace spisovatelství aj. jevy převrátily postupně čtenářské stereotypy uplynulých let. Pro náš výzkum se rozšířil a zmnožil i pramenný materiál, z něhož lze vycházet. Jedno však zůstalo jako konstanta – osobní knihovna „bezejmenného“ – tj. historickou pozornost neupoutávajícího majitele, hmotná vizitka individuální či rodinné generační kultury tzv. obyčejného člověka, není až na vzácné výjimky k dispozici pro současné zkoumání.²⁴

Prameny:

PÍCEK 1942: PÍCEK, Josef. *Soboteký jemnostpán*. Olomouc 1942. Opis rukopisu (strojopis) uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, osobní fond Miroslava Vlacha, č. 1889.

VLACH: VLACH, Miroslav. *Sobotka a divadlo. Kulturní kronika malého města. Díl I – do roku 1862*, s. 1., s. d. Opis rukopisu (strojopis) uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, osobní fond Miroslava Vlacha, č. 1889.

Literatura:

BENDLOVÁ 2016: BENDLOVÁ, Markéta. Jindřich Šolc. *Zpravodaj Šrámkovy Sobotky* 53, 2016, č. 2, s. 6–10.

BÍLEK et al. 2008–13: BÍLEK, Karol et al. *Malé dějiny Sobotka. Příroda, osobnosti, data, události. Díl I–II*. Sobotka: Město Sobotka s obcemi Libošovice, Markvartice, Mladějov, Ohařice, Osek, Samšina a Zámostí, 2008–2013.

BÍLEK 2010: BÍLEK, Karol. *Archivář František Dvorský a Sobotka*. Sobotka: Městské kulturní středisko, 2010.

BÍLEK 2014: BÍLEK, Karol. *Dolnobousovsko v literatuře a kultuře*. Dolní Bousov: Město Dolní Bousov, 2014.

BÍLEK et al. 2015: BÍLEK, Karol et al. *Malé dějiny Sobotka. Díl III. Kdo je kdo v dějinách Sobotka a Dolnobousovsko*. Sobotka: Město, 2015.

BRODSKÝ – ŠUMOVÁ 2017: BRODSKÝ, Pavel – ŠUMOVÁ, Martina. *Iluminované rukopisy v archívech na území Čech*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2017. Studie o rukopisech – Monographia, sv. XXI.

ČERNÝ 1882: ČERNÝ, Václav Jaromír. *Památník sobotekých a okolních rodákův k jejich sjezdu*. Sobotka: nákladem vlastním 1882.

DĚDEČKOVÁ 2010: DĚDEČKOVÁ, Lenka. *Městská knihovna Fráni Šrámka v Sobotce*. Plzeň 2010. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni.

EDERER 1961: EDERER, Antonín. *Knihovna F. J. Gerstnera. Zprávy komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd* 1961, č. 8, s. 39.

FRÍČ 1957–1963: CVEJN, Karel (ed.). FRÍČ, Josef Václav. *Paměti. Díl I–III*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957–1963.

JAKUBEC 1896: JAKUBEC, Jan. *Antonín Marek. Jeho život a působení i význam v literatuře české*. Praha: Bačkovský, 1896.

KOČÍ 1968: KOČÍ, Josef. *Ohlas Havlíčkových „Epištol kutnohorských“ v Sobotce v roce 1851*. In: *Sobotka 1968. Vlastivědný sborník*. Sobotka: Osvětová beseda Sobotka, 1968, s. 69–72.

KUCHAŘ 1927: KUCHAŘ, Jaromír. *Soboteká děkanská knihovna. Věstník soboteký* 37, 1927, č. 9, s. 158.

LIFKA 1957: LIFKA, Bohumír. *Knihovny na hradě Kostí a ve Vlčím Poli*. In: ŠTORM, Břetislav – MENCLOVÁ, Dobroslava. *Kost: státní hrad a okolí*. Praha: Státní turistické nakladatelství, 1957, s. 22.

LINKOVÁ 1983: LINKOVÁ, Jaroslava. *Vývoj a dnešní stav knihovnictví na Sobotce*. Praha 1983. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta.

MACOUNOVÁ 1948: MACOUNOVÁ, Milada. P. František Matějovič Vetešník. In: ORT, Josef (ed.). *Sobotka: Jubilejní sborník k 450. výročí povýšení na město 1498–1948*. Sobotka: Místní národní výbor, 1948, s. 76–79.

MAČENKA 1910: MAČENKA, Ferdinand. Švec Nováček. *Mladoboleslavské listy* 22, 1910, č. 89, s. 1–2.

MAČENKA 1929: MAČENKA, Ferdinand. *O dobrém ševci Nováčkovi. Národní politika* 18. 6. 1929.

PELC 1906: PELC, Hynek. *Náš učitel*. In: *Na památku účastníků třetího sjezdu rodáků a přátel města Sobotky a okolí 1906*. Sobotka, 1906, s. 12–13.

PLCH 1960: PLCH, Jaromír. *Souhvězdí domova. O životě a díle básníků a spisovatelů Českého ráje*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1960.

PROKOP 1973: PROKOP, Josef. *Sobotka v roce 1848. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky* 10, 1973, s. 47–50, 65–66.

SAKAŘ 1911–1918: SAKAŘ, Antonín Vojtěch. *Paměti města Sobotky od její založení až po rok 1875. Věstník soboteký 1911–1918*, příloha.

ŠIMÁK 1929: ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Katalog knihovny libušské. Hlasy pojizerské* 44, 1929, č. 44, 31. 10., s. 1–2, č. 45, 8. 11., s. 1–2.

ŠNAJDR 1823, 1830: ŠNAJDR, Karel Sudimír. *Okus v básnění českém. Díl I–II*. Hradec Králové: J. H. Pospíšil, 1823, 1830.

ŠOLC 1906: ŠOLC, Jindřich. *Dva staré rukopisy*. In: *Na památku účastníkům třetího sjezdu rodáků a přátel města Sobotky a okolí 1906*. Sobotka 1906, s. 11–12.

TURNOVSKÝ 1900–1901: TURNOVSKÝ, Josef Ladislav. *Paměti starého vlastence, I–II*. Praha: Alois Hynek, 1900–1901.

VAVROUŠKOVÁ 1959: VAVROUŠKOVÁ, Anna. *Farní knihovny v severních Čechách. Sborník Severočeského muzea. Společenské vědy – historia* 2, 1959, s. 207–237.

VINAŘICKÝ 1903–1925: SLAVÍK, Václav Otakar – ŠAFRÁNEK, Jan (edd.). *Karla Aloisa Vinařického korespondence a spisy pamětní: na památku stých jeho narozenin. Díl I–IV*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1903–1925.

Elektronické zdroje:

Provenio. Databáze vlastníků historických a moderních knižních sbírek a provenienčních záznamů v knihách [online]. Knihovna Národního muzea. [cit. 18. 7. 2018]. Dostupné z: <http://provenio.net>.

Karol Bílek

Památník národního písemnictví Praha
Strahovské nádvoří 1, 118 38 Praha 1 – Hradčany

²⁴ Za připomínky k článku autor děkuje Mgr. Martinu Sekerovi, Ph.D.